

УДК 821.162.1-6 М. Грабовський

Ірина РУДЕНКО
Національна академія Служби безпеки УкраїниЕПІСТОЛЯРІЙ МІХАЛА ГРАБОВСЬКОГО:
НЕРЕАЛІЗОВАНІ ТВОРЧІ НАМІРИ

Наше дослідження присвячено аналізу нездійснених задумів польського літературного і громадського діяча Міхала Грабовського протягом 30–50-х років XIX століття. Розглянуто умови формування і причини, через які не вдалося реалізувати видання часописів, написання художніх творів, літературно-критичних студій. Основою цієї розвідки є листування Грабовського, а також дослідження епістолярію митця.

Ключові слова: епістолярій, видавнича діяльність, публікація історичних документів, історія письменства, історія краю, слов'янські літератури.

Dany artykuł zawiera analizę nie zrealizowanych zamiarów Michała Grabowskiego, polskiego działacza literackiego a społecznego, w ciągu 30–50-ch lat XIX wieku. Rozpatrują się tu warunki kształtowania a przyczyny, przez które nie udało się realizować wydanie czasopism, napisanie utworów literatury pięknej a także artykułów krytycznoliterackich. Materiałem podstawowym dla danego badania jest korespondencja Michała Grabowskiego, a także jej rozprawy.

Słowe kluczowe: korespondencja, działalność wydawnicza, publikacja dokumentów historycznych, historia literatury, historia regionu, literatury słowiańskie.

This article deals with the analyzing of unimplemented creative intentions of polish literary and social activator — Michal Grabovskij during 30–50 years of XIX c. The conditions and causes are examined, that didn't allowed to realize the publishing work, writing compositions and critic creations. The basic material of this article is correspondence of Michal Grabovskij and its investigations.

Keywords: correspondence, publishing work, edition of history documents, history of literature, history of the region, Slavic literatures.

Наше дослідження присвячено оглядові листування Міхала Грабовського в період 1825–1863 рр., його нереалізованим планам стосовно видання часописів, написанню критичних студій та художніх творів.

Метою розвідки є висвітлити поширення естетичних концепцій у листуванні критика на таких рівнях: видавничому (організація літературно-критичних видань на Правобережжі), інтелектуальному (розширення концептуального бачення польської літератури доби романтизму) та творчому (нездійснені задуми).

Міхал Грабовський переймався відсутністю в Польщі часопису, який би нагадував певною мірою художньо-публіцистичний рівень «Московського телеграфу». Пишучи до Богдана Залеського від 13 березня 1828 р., він так характеризував згадану газету: «Там не так, як у нашій пресі, зібрання французьких перекладів без смаку, мети й порядку, то газета європейського рівня, із власним духом, зі сталим напрямком (...) для всіх класів і покликань» [1, с. 47]. Саме тоді в Грабовського зародилася ідея про видання альманаху «Річник літератури і критики», про що буде наголошено пізніше. Неодноразово в Києві митець намагався

започаткувати видання таких польськомовних часописів, як «Слов'янин» («Słowianin», 1843) і «Киянин» («Kijowianin», 1847), а під кінець життя — «Волинсько-Подільсько-Український кур'єр» («Kurier Wołyńsko-Podolsko-Ukraiński», кінець 50-х рр. XIX ст.), які б, на його переконання, переносили проблеми суспільно-політичного життя в площину літературної критики, зумовлену європейськими тенденціями універсалізації художнього слова. Лист-програма репрезентує низку нездійснених намірів. У кореспонденції 1824–1860 рр. згадано про шість художніх творів Міхала Грабовського, які не збереглися, публікацію історичних документів (листування королеви Бони, Зигмунта Августа, Яна Казимира), що не були втілені в життя. Іntenція підвищувала драматизацію листа, що стало визначальним для жанру епістоли-програми, на відміну від поточних критичних рефлексій.

Лист-програма був апробацією власних критичних статей і розвідок, що чекали оприлюднення (думки про твори Генрика Жевуського (лист від 04.03.1844 р.), Юзефа Ігнація Крашевського (лист від 30.06.1843 р.), Костянтина Підвисоцького (лист від 17.08.1838 р.)). Критик намагався зіставляти власні погляди з

іншими, синтезуючи слушність чи хибність думок опонентів, а у підсумку — контамінувати їх під власне уявлення. Тенденційність листа-програми поступається його критичним творам, що ілюструють «екстремальний» проект майбутньої «поміркованої» критичної розвідки. Програмні наміри Міхала Грабовського демонструють високий рівень громадської свідомості та аксіологічні пріоритети, поглиблюючи уявлення про інтелектуальний рівень критики. Це у свою чергу сприяло розумінню естетичних запитів суспільства та контраверсійності доби романтизму. Головною програмною метою було прагнення вивести польську літературу на європейський рівень, створивши часопис, подібний до французьких, а літературу — на зразок німецької, теорію якої в 20-х рр. XIX ст. він намагався впровадити до польської традиції, з метою «підтягнути» польську літературу до західного рівня, а у 40-х — «посилити» ідеями панславізму та слов'янофільства.

Міхал Грабовський, як впливовий літератор, громадський і культурний діяч своєї доби, прагнув покращити соціальне становище та рівень освіченості серед польського населення. Звичайною річчю є те, що він мав багато ідей, задумів і прагнень, але далеко не всі з них йому вдалося реалізувати. Саме в цьому дослідженні й буде розглянуто наміри, які так і не були втілені в життя. Матеріалом нам служитиме епістолярна спадщина Міхала Грабовського.

Польський критик, як і багато інших літераторів і письменників, боявся критичного осуду своїх художніх творів, тому більшість із них він надсилав для прочитання й корекції іншим майстрам письменства, яким довіряв. Так, 16 лютого 1825 р. він писав Богдану Залеському, що хотів би вислати йому кілька написаних власноруч фрагментів. Серед них Міхал Грабовський згадував баладу, створену ним іще 1821 року. Він уже палив її рукопис, але пізніше знову відновив, і навіть послав Богданові Залеському [1, с. 11]. Цей твір не був надрукований, також невідомий його рукопис. Жодної праці Грабовського з 1821 року не знаємо.

У листі до того Залеського від 20 липня 1826 р. Міхал Грабовський зазначав, що разом із колегами-літераторами Яном Креховецьким і Северином Гощинським, яких Богдан Залеський добре знав зі студентських років, прагнули вони видавати «Річник літератури і критики», і навіть була визначена програма до першого тому цього журналу: Міхал Грабовський мав задум написати статтю про історію поль-

ської літератури від дохристиянських часів до XVIII ст., рецензію на роман Францішка Бернатовича «Поята, дочка Лездейки», і прозову українську повість, назву якої автор не подає (так і не вийшла друком) [1, с. 36–37]. Другий том видавці намагалися присвятити лише історії, причому саме історії України, основним джерелом якої мала стати «История Малой России» Дмитра Бантиша-Каменського та деякі праці польських науковців. Але цьому часопису так і не довелося побачити світ. Судячи з листів Міхала Грабовського, це сталося з вини Богдана Залеського. Причину його байдужості до видання часопису критик пояснював небажанням применшувати свою щораз міцнішу поетичну славу співпрацею з літераторами, які на той час іще себе не проявили повною мірою [2, с. 95]. Але він щиро хотів і прагнув залучити Богдана Залеського, аби той писав до «Річника», адже газета багато в чому виграла б, маючи серед своїх дописувачів такого відомого й талановитого автора. Чимало думок висловлював літературознавець про те, що треба досліджувати історію краю й історію письменства: «Зараз варто почати писати про історію літератури відповідно до засад історичної роботи на зразок Баранта» [1, с. 62]. Йшлося про французького письменника, який видав подібну працю з історії французької літератури. Відслідковуючи всі невдалі спроби Міхала Грабовського щодо створення часописів, видаються дивними така наполегливість із його боку і наміри змінити й покращити суспільну думку, моральні цінності, рівень освіченості й розуміння художньої літератури серед широких мас читачів. У черговому листі до Богдана Залеського, від 4 лютого 1827 р., Грабовський писав, що мав намір створити історичний роман із часів Владислава Локитка; здійснити це він хотів протягом одного року, адже основні сцени на той час уже обдумав [1, с. 436]. На жаль, і цього йому не вдалося. Свої історичні романи він почав писати значно пізніше, а тоді це було швидше схоже на амбіції молодого і малодосвідченого літератора.

Можливо, не варто зайвий раз нагадувати про невдалу спробу видання «Слов'янина», але цей факт яскраво висвітлений у кореспонденціях Міхала Грабовського. У відповіді Юзефу Ігнацію Крашевському від 12 червня 1839 року він ділився планами про видання журналу в Києві, який би носив назву «Огляд російської літератури» чи «Огляд слов'янських літератур», чи ще якийсь подібний заголовок. Критик не сумнівався в тому, що влада дасть на це дозвіл, адже

далі зазначав, що вже мав протекторат осіб, які займали високі посади в уряді. Він хотів створити часопис для Польщі, який би складався з перекладів найкращих заміток і творів російської літератури. Усе вищезгадане відносилось до першої частини видання. Другу частину майбутній редактор мав намір присвятити виключно польській літературі, а третя мала б містити відомості про слов'янський рух, що в середині XIX ст. набув досить значного розголосу. Бракувало лише дописувачів, які б знали слов'янські мови, і Міхал Грабовський сподівався їх знайти в Київському університеті, де вже функціонувала кафедра слов'янських мов [9, с. 73]. Окрім того, співробітниками журналу мали стати літератори Ігнатій Головінський, Костянтин Свідзинський, Густав Олізар, Генрик Жевуський, Костянтин Підвисоцький, Олександр Гроза, Плацид Янковський, Олександр Пшездзецький та Юліуш Струтинський. У відповіді Міхалові Грабовському від 25 червня 1839 року Юзеф Ігнацій Крашевський підтримував його ідею щодо тематики частин видання: «Перша частина, що міститиме лише оригінальні російські твори, може мати високу вартість і не лише потрібна (...), а й соромно вже, зрештою, не знати про інтелектуальний рух у Росії, який нас повинен дуже цікавити». А в черговій епістолі до Крашевського, від 16 жовтня 1839 року, Міхал Грабовський запрошував адресата до співпраці з майбутнім часописом [143, с. 79, 90]. Докладно описував третій блок газети про «слов'янщину». Він планував нав'язати контакти з чеським лінгвістом і літератором Вацлавом Ганкою, львівським письменником і слов'янофілом Антонієм Росцішевським, який був дядьком дружини Міхала Грабовського і приятелем Вацлава Ганки [3, с. 92]. Саме так і починалася історія зі злочасним листом до Юліуша Струтинського. Це був задум регіонального масштабу, і критик виявився на волосок від його реалізації.

Попри всі невдачі, митець продовжував займатися видавничою діяльністю і співпрацювати з багатьма альманахами. Так, 17 квітня 1842 року Міхал Грабовський писав Олександрю Пшездзецькому, що мав намір видати певні історичні документи, які були б корисними для кращого розуміння вітчизняної історії, і перелічував матеріали, які мав: листування королеви Бони, Зигмунта Августа, книги оригінальної кореспонденції польських послів до московських за короля Яна Казимира, листи Яна Ходкевича, Стефана Жолкевського, різні універсали та багато інших документів [1, с. 266]. Знову

задум не вдалося втілити в життя. Але викликає зацікавленість згадана колекція автентичних документів, яка свідчила про зацікавленість критика історією рідного краю і високий рівень освіти митця. Не реалізувалася і чергова спроба видати написаний історичний роман. 6 грудня 1841 р. Міхал Грабовський інформував Генріка Жевуського, що мав матеріал для трьох історичних повістей. Йшлося про «Три розділи з народної повісті» (1839–1843), «Оточення Полоцька» (1841) та про невідомий нам твір, що описує «часи Людовіка» [1, с. 252]. Ані рукопис, ані видання згаданої праці не відомі.

Думки про релігію наштовхували Грабовського на написання твору про надії на поєднання у вічному житті. Але він не завершив задуманого. У кореспонденції до Ігнатія Головінського від 11 травня 1840 року основною причиною цього він назвав смерть сина. У листі до Зигмунта Котюжинського, від 19 квітня 1861 року, Міхал Грабовський просив його передати брошурку «Національне питання між поляками» («Question de nationalité entre les Polonais», можливо, у власному французькому перекладі) Богдану Залеському в Париж, бо прагнув її видати французькою й російською мовами, але вона так і не побачила світу [1, с. 404, 393].

У 1829 році Міхал Грабовський листувався із російськими діячами літератури щодо перекладів російською мовою «Канівського замку» Северина Гошинського та «Марії» Антонія Мальчевського. За цю справу мав узятися Іван Козлов, перекладач «Сонетів» Адама Міцкевича. Іншим приводом для листування з Миколою Полевим, редактором «Московського телеграфу», була поява в цьому часопису критичної статті, основаної на передмові до праці «Про критиків і рецензентів варшавських» Адама Міцкевича, що трактувалася як єдине джерело об'єктивної інформації про польських митців. У відповідь Міхал Грабовський мав переслати Василю Ушакову замітку французькою мовою про польських літературних діячів. Ця публікація була надрукована в передмові до російського перекладу «Канівського замку» в «Московському телеграфі» [6, с. 10].

Листи в межах системного листування демонструють аксіологічний рівень творчої особистості, висвітлюють її духовний образ, що сприяє розумінню духовного і культурного рівня суспільства й історичної доби. У кореспонденціях письменника часто вміщено оцінки поточного літературного процесу, що є джерелом вивчення напряму його естетичних пошуків, певним завуальованим коментарем до праць митця.

Формування ґрунтової наукової розвідки неможливе без належного вивчення епістолярію науковця. Листи Міхала Грабовського дозволяють простежити життєві умови, події, настрої, в яких жив і творив польський літературознавець. Завдяки цьому вдалося довідатися про багато фактів із його життя, зокрема: про хвороби та сімейні трагедії Грабовського, які йому довелося пережити на початку 40-х рр. Цим можна пояснити певний відхід від літературної діяльності та його справжні причини. Завдяки епістолам Міхала Грабовського можемо з упевненістю сказати, що досить часто, перед тим як подати статтю чи рецензію до друку, польський літератор «обговорював» її у своєму листуванні з іншими літераторами, яким довіряв, нерідко прислухаючись до їхніх думок і питаючи поради. Основною заслугою Міхала Грабовського було те, що він оцінював літературні твори, застосовуючи методи і принципи західних теоретиків — німецьких і французьких, перенісши та пристосовавши їхні теорії до польської літератури. Він не був першим у цьому напрямі, але був одним із

тих літераторів, які мали високий рівень освіти й прагнули вдосконалити національну культуру.

Оскільки основним джерелом, на яке ми спиралися при вивченні листів, було зібрання А. Бара 1934 року, документи в ньому знаходились лише ті, які становлять інтерес для літературно-критичного аналізу. Незважаючи на це, ми спробували вичленити в них і дослідити перебіг життя, умови, переконання найближчого оточення Міхала Грабовського, його наміри та життєві прагнення. Нам вдалося з'ясувати почасти причини його основних критичних засад, світогляду, ставлення до родини та роботи, а також плани, яким не судилося реалізуватися. Перш за все вражає наполегливість, сумлінність, відвертість намірів, із якими критик неодноразово мріяв про видання часописів, аби за допомогою літератури підняти рівень освіченості людей, допомогти своєму народові. Він не боявся сперечатися з приятелями, завжди відстоював свою думку, залишався вірним своїм життєвим принципам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bar A. Michała Grabowskiego listy literackie / Adam Bar. — Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1934. — 450 s.
2. Grabowski M. Autobiografia / Michał Grabowski // Kółko domowe. — 1866. — T. VI. — S. 89–101.
3. Grabowski T. Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne / Tadeusz Grabowski. — Kraków : Czas, 1900. — 109 s.
4. Jabłonowski W. Z korespondencji M. Grabowskiego / Władysław Jabłonowski // Tygodnik Ilustrowany. — 1902. — № 41–42. — S. 818–828.
5. Krechowicki J. Wiadomość o życiu i pismach Michała Grabowskiego / Jan Krechowicki. — Kraków : Czas, 1868. — 53 s.

6. Michał Grabowski. Wybór pism krytycznych / Oprac. Andrzej Waśko. — Kraków : Księgarnia akademicka, 2005. — 249 s.

7. Skwarczyńska S. Teoria listu / Stefania Skwarczyńska. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006. — 427 s.

8. Straszewska M. Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832–1848 / Maria Straszewska. — Wrocław : Zakład im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1953. — 183 s.